O'ZBEKISTON RESPUBLIKA AHOLISI GEODEMOGRAFIK RIVOJLANISHINING HUDUDIY JIHATLARI.

No'monova Sevaraxon Baxtiyorjon qizi
Andijon davlat universiteti 1-bosqich magistranti sevaranomonova85@gmail.com

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada O'zbekistonning geodemografik ko'rsatkichlari hududlar kesimida tahlil qilinadi, ekologik omillarning ta'siri yoritiladi va barqaror rivojlanish kontekstida ilmiy asoslangan xulosalar beriladi. Xususan, 14-maqsad – "Suv osti hayoti", 15-maqsad "Quruqlikdagi hayot" Respublika demografik rivojlanish uchun bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonning asosiy ekologik muammosi – cho'llanish, bilogik resurslarning kamayishi, o'rmon degradatsiyasi hisoblanadi.*

KALIT SO'ZLAR; *geodemografiya, degradatsiya, BRM, BMT, urbanizatsiya, cho'llashish, ekologik inqiroz, migratsiya, GIS, Orolbo'yi mintaqasi.*

TERRITORIAL ASPECTS OF THE GEODEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC UZBEKISTAN.

Numonova Sevarakxon Bakxtiyorjon qizi,
1st-year Master's student, Andijan State University
sevaranomonova85@gmail.com

ANNOTATION. *This article analyzes the geodemographic indicators of Uzbekistan at the regional level, highlighting spatial differences in demographic processes and the factors influencing them. The study scientifically examines these processes in the context of national development. In particular, the analysis focuses on the interrelation between the country's geodemographic development and environmental factors in the framework of SDG 14 – "Life Below Water" and SDG 15 – "Life on Land", emphasizing the importance of ecological stability for population dynamics.*

KEYWORDS; *geodemography, population distribution, environmental factors, degradation, SDGs, UN, urbanization, GIS, Aral Sea region, migration.*

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.

Нумонова Севарахон Бахтиёржон кизи,
Магистрант 1-го курса Андижанского Государственного университета
sevaranomonova85@gmail.com

АННОТАЦИЯ. *В данной статье проводится анализ геодемографических показателей Узбекистана в разрезе регионов, освещаются территориальные различия демографических процессов и факторы, влияющие на них. Исследование рассматривает данные процессы в контексте националного развития. Особое внимание уделяется взаимосвязи геодемографического развития населения страны с экологическими факторами в рамках ЦУР-14 «Жизнь под водой» и ЦУР-15 «Жизнь на суше», подчеркивая важность экологической устойчивости для демографической динамики.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. *Геодемография, размещение населения, экологические факторы, деградация, ГИС, Приаралье, ЦУР, ООН, урбанизация, миграция.*

KIRISH.

O’zbekiston respublikasi aholisi mustaqillik yillarida izchil o’sib borayotgan dinamik demogrfaik jarayonlarga ega. Aholining soni, hududiy joylashuvi, tarkibi, migratsiya jarayonlari hamda tabiiy o’sish ko’rsatkichlari mamalakatning iqtisodiy ekologik va ijtimoiy rivojlanishi bilan chambarchas bog’liqdir.

Geodemografiya fanining vazifasi – aholi joylashuvini, demografik jarayonlarning hududiy farqlanishini, ularning shakllanish omillarini ilmiy tahlil qilishdir. Ayniqsa, Orolbo’yi mintaqasidagi ekologik inqiroz, suv resurslarining kamayishi, cho’llanishning kuchayishi, urbanizatsiya darajasining notekisligi aholi soni va tarkibiga sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda.

BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) doirasida ekologik barqarorlik va inson salohiyati o’rtasidagi o’zaro bog’liqlik alohida ahamiyatga ega. Xususan, 14-maqsad – “Suv osti hayoti”, 15-maqsad “Quruqlikdagi hayot” Respublika demografik rivojlanish uchun bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Tadqiqot maqsadi.

O’zbekiston Respublikasi aholisi geodemografik rivojlanishning hududiy farqlarini aniqlash, demografik jarayonlarga ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillarning ta’sirini o’rganish, BRM ning 14 va 15-maqsadlari bilan bog’liq holda respublikaning barqaror demografik rivojlanish istiqbollarini ilmiy asoslash.

Tadqiqot vazifalari;

1. Resspublika aholisi sonining o’sishi va joylashuvini statistik tahlil qilish
2. Viloyatlar bo’yicha tug’ilish, o’lim va tabiiy o’sish ko’rsatkichlarini qiyosiy o’rganish
3. Urbanizatsiya darajasining hududiy farqlanishini aniqlash
4. Migratsiya jarayonlari va ularning demografik struktura o’zgarishiga ta’sirini o’rganish
5. Orolbo’yi hududining demogrfik inqiroz omillarini chuqur tahlil qilish
6. BRM 14 va 15-maqsadlari doirasida ekologik holatning aholi salomatligi, zichligi va o’sishiga ta’sirini asoslash
7. Hududlar bo’yicha demografik kartogramma, grafik va diagrammalarni shakllantitish
8. Respublika demografik siyosatini optimallashtirish bo’yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi va usullari;

- Statistik usullar; dinamik qatorlar, hududiy taqqoslash, korrelyatsio tahlil
- GIS usullari; kartografik modellashtirish, aholi zichligi va migratsiya xaritalarini yaratish.
- Demografik usullar; tug'ilish, o'lim, yosh tarkibi ko'rsatkichlarini hisoblash
- Analitik usullar; BRM 14 va 15 doirasida ekologik omillar tahlili
- Prognozlash; aholi o'sishining 2030 – yilgacha ssenariylari.

ASOSIY QISM.

1.O'zbekiston respublikasining gepdemografik holati

1.1.Aholi soningin umumiy ko'rsatkichlari

- 2024-yil holatiga ko'ra aholi soni; ~ 37 mln.kishi
- Aholi sonining o'sish surati; 1.6-1.8%
- Tabiiy o'sish yillik; ~ 750-800ming kishi

1.2.Aholining hududiy taqsimlanishi

Aholi asosan Farg'ona vodiysi, Toshkent viloyati va Samarqand-Buxoro hududlarida zich joylashgan.

Eng zich hududlar (1 km2 ga aholi);

- Farg'ona – 540 kishi
- Andijon – 740 kishi
- Namangan – 450 kishi
- Toshkent shahri – 7600 kishi

Eng siyrak hududlar;

- Navoiy – 8 kishi
- Qoraqalpog'iston – 12 kishi

1.3.Tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari

- Tug'ilish ko'rsatkichi; 22-24%
- O'lim; 4-5%
- Tabiiy o'sish; 17-19%

Bu ko'rsatkichlar markaziy Osiyo eng yuqori o'sish sur'atlaridan biridir.

2. Hududlar bo'yicha geodemografik farqlar

2.1.Farg'ona vodiysi

- Aholi zichligi eng yuqori
- Tug'ilish darajasi yuqori (24-26promille)
- Mehnat migratsiyasi kuchli.
- Urbanizatsiya darajasi o'rtacha; 40-45promille

2.2.Qoraqalpog'iston Respublikasi

- Ekologik inqiroz mintaqasi
- Aholi o'sish sur'ati past
- O'lim ko'rsatkichlari respublika bo'yicha eng yuqori
- Migratsiya chiqimi kata.
- 15-maqsad (cho'llanish, o'rmonlar) va 14-maqsad (Orol dengizi ekotizmi) bilan bevosita bog'liq.

3. BMT ning BRM 14-maqsadi; "Suv osti hayoti"

O’zbekiston dengizga chiqish imkoni bo’lmagan davlat bo’lsa-da, suv resurslari va Orol dengizi inqirozi sababli 14-maqsad respublika uchun bevosita dolzarbdir.

14-maqsadning asosiy vazifalari;

- Suv resurslarini samarali boshqarish
- Suv ekotizimlarni tiklash
- Orolbo’yi mintaqasida ekologik tiklanishni ta’minlash
- Biologic xilma-xillikni saqlash

14-maqsadning demografiyaga ta’siri

- Orolbo’yi hududida kasalliklar yuqori
- Aholi migratsiyasi kuchli
- Yoshlarning ish qidirib ketishi intensive
- Tug’ilish past, o’lim yuqori.

Natija;Ekologik muhit yomonlashuvi demografik o’sishni cheklaydi.

4. BMT ning BRM 15-maqsadi; “Quruqlikdagi hayot”

O’zbekistonning asosiy ekologik muammosi – cho’llanish, bilogik resurslarning kamayishi, o’rmon degradatsiyasi.

15-maqsad yo’nalishlari;

- O’rmon maydonlarini ko’paytirish;
- Cho’llashishga qarshi kurash;
- Tuproq degradatsiyasini kamaytirish
- Tabiiy hududlarni muhofaza qilish;
- Orolbo’yi o’rmonlashtirish;
- Demografik jarayonlariga ta’siri.
- Qashqadaryo, Surxondaryo, Jizzax, Navoiy viloyatlarida cho’llashish ortmoqda;
- Qishloq xo’jaligida bandlik qisqardi
- Aholi qurg’oqchilik tufayli migratsiyaga moyil

Suv tanqisligi tug’ilishni pasayishiga olib keladi.

XULOSA.

Tadqiqotning natijalariga ko’ra quyidagi xulosalar aniqlandi;

1. O’zbekiston aholisi soni izchil o’smoqda, ammo hududlar bo’yicha demografik farqlar kata.
2. Farg’ona vodiysi eng zich, Qoraqalpog’ison eng past demografik o’sishga ega.
3. Migratsiya va urbanizatsiya demografik jarayonlarga asosiy ta’sir qiluvchi omillardir.
4. BRMning 14 va 15-maqsadlari demografik rivojlanish bilan bevosita bog’liq.
5. Orolb’yi mintaqasida ekologik inqiroz demografik inqirozga olib kelgan.
6. Ekologik barqarorliksiz demografik barqaror rivojlanish imkonsiz.
7. Hududiy rivojlanishni ta’minlash uchun ekologik tiklanish, suv resurslarida oqilona foydalanish va cho’llanishga qarshi kurashish muhim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'ZBEKISTON Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari.
2. O'zbekiston Respublikasi statistika agentligi ma'lumotlari.
3. BMT – Sustainable Development Goals (SDGs)
4. "Orolbo'yi mintaqasining ekologik inqirozi" ilmiy maqolalar to'plami.
5. Safarov B. "Demografiya asoslari".
6. Mamatqulov A. "O'zbekiston aholisis geografiyasi".
7. Dunyo banki – O'zbekiston demografik profili.